

درآمدی بر جامعه شناسی ورزش

نویسنده: دکتر رحمت اله صدیق سروستانی
استادیار دانشکده علوم اجتماعی - دانشگاه تهران

مقدمه

ورزش نهادی است اجتماعی که می تواند شیوه زندگی اکثریت قریب به اتفاق مردم را تحت تاثیر قرار دهد. در کشورهای پیشرفته غربی تعداد کثیری از جوانان و سالخوردگان به عنوان ورزشکار، تماشاگر، مصرف کننده ابزار و پوشاک ورزشی و یا با مشارکت در شرط بندیها در مسابقات ورزشی، به نحوی با ورزش مرتبطند.

بر طبق آمار سازمان ملل متحد، بین ۱۵ تا ۷۰ درصد جمعیت کشورها به طور منظم به نوعی فعالیت ورزشی (با مربی یا بدون مربی) می پردازند. این عده با یک تخمین معقول، بیش از یک میلیارد از جمعیت کرده زمین را تشکیل می دهند.^۱

این نیروی عظیم در کلوبهای ورزشی مختلف، فدراسیونها، لیگهای مختلف در سطوح محلی، ملی و بین المللی دسته بندی شده و در بین گروههای متعدد سنی، بیش از همه جوانان و نوجوانان را دربرمی گیرد. به هر حال، ورزش و آثار و تبعات آن را می توان در تمام زوایای زندگی جوامع انسانی و بخصوص جوامع صنعتی مشاهده کرد. امروزه تولید و تجارت کالا و پوشاک و ابزار ورزشی، صنعتی چند میلیارد دلاری است. برنامه های ورزشی بیش از یک پنجم کل برنامه های تلویزیونی جهان را تشکیل می دهد و

پربیننده ترین و مستمرترین برنامه های تلویزیونی، بخشهای ورزشی و گزارش مسابقات عمده ورزشی است.

در مراسم افتتاحیه مسابقات المپیک در استادیوم ورزشی مونت جو یک در بارسلون اسپانیا (تابستان ۱۹۹۲) بیش از ۱۰ هزار ورزشکار و ۶۵ هزار تماشاگر حضور داشتند و نزدیک به ۳/۵ میلیارد نفر هم این مراسم را تقریباً همزمان از تلویزیونهای خود دیده اند.^۲

برای بسیاری از مردم، جالب توجه ترین قسمت روزنامه ها بخش ورزشی است. میلیونها نوجوان و جوان در ورزشهای غیررسمی و منظم شرکت دارند و ورزش غالباً شیرین ترین و ماندنی ترین خاطرات زندگی آنها را تشکیل می دهد. در کشورهای پیشرفته غربی، سرمایه داران ورزشکاران را اجیر می کنند تا کالاهای خاصی را تبلیغ کنند و به فروش برسانند و سیاستمداران نیز از ورزشکاران در جهت تبلیغ و تقویت مواضع سیاسی خود بهره می گیرند.

بعضی ورزش را آینه ای دانسته اند که منعکس کننده ارزشهای مطلوب جامعه است. ورزش وسیله مناسبی برای تحرک و ترقی اجتماعی و ابزاری اساسی برای یادگیری و جامعه پذیری است. ورزش موجب فرار ورزشکار و تماشاگر ورزشی از فشارهای زندگی روزانه می شود و در عین حال به لحاظ اقتصادی، تجارت خوب و سودمندی نیز هست.

برخی دیگر ورزش را در ردیف فعالیتهای فوق برنامه ای دانسته اند که ضایع کننده هزینه هایی است که می تواند به مصرف امور ضروری تر و مهمتر اجتماعی برسد، یا گفته اند ورزش موجبات اعمال تبعیضهای جدی قومی، نژادی، مذهبی و جنسی را فراهم می کند و باعث تسهیل تسلط خبرگان بر توده ها می شود. در دهه های اخیر که رقابتهای شدید حرفه ای رکن اصلی ورزش شده است، سوء استفاده از آن نیز رایجتر شده و برخی ورزشکاران را به روباتها و بردگان برنامه های تمرینات و مسابقات تبدیل کرده و آنان را به دامن آلودگیهای مختلف مالی، خشونی، سیاسی و دارویی انداخته است. همچنین درگیریهای بین تماشاچیان و طرفداران تیمهای ورزشی، نشانگر سوء استفاده از ورزش توسط افراد و گروههای مختلف است. آمار و ارقام زیر مردان، زنان و کودکانی است که تنها در مسابقات فوتبال چند دهه اخیر جان خود را از دست داده اند:^۳

تاریخ درگیری	محل درگیری	تعداد کشته شدگان
۱۹۶۴	استادیوم ملی لیما (پرو)	۳۲۰
۱۹۶۸	استادیوم ریورپلیت (بونوس آیرس)	۸۰
۱۹۷۱	پارک آی براکس (گلاسکو)	۶۶
۱۹۷۴	قاهره	۴۸
۱۹۸۲	استادیوم لازنیک (مسکو)	۹۹
۱۹۸۵	استادیوم هایزل (بروکسل)	۳۹
۱۹۸۹	هیلزبورو (شفیلد)	۹۴
جمع		۷۴۶

به هر حال نباید فراموش کرد که علی رغم همه سوء استفاده ها و انحرافات موجود در زمینه های مختلف ورزشی و در بین ورزشکاران، ورزش می تواند ثمرات مهم و مفیدی برای همه اقشار جامعه داشته باشد که از جمله می توان به موارد زیر اشاره کرد:

- فرصتهای منحصر برای تحقق تواناییهای فردی به وجود آورد؛
- ابزار مهمی برای جامعه پذیری و یادگیری و پذیرش روح جمعی باشد؛
- شکل متمدن و پیشرفته ای از مواجهه بین افراد و گروههای مختلف را نشان دهد؛
- در فضایی سالم با قانون همگانی و داوری مشابه و یکسان و بدون توجه به هر نوع امتیاز دیگری؛ تنها به تواناییها و تلاشهای افراد و گروهها احترام گذارد؛
- موجبات پیوندهای دوستانه و برادرانه را فراهم آورد.

متأسفانه به علت اینکه ورزش برای بسیاری از مردم، بیشتر نمایشگر نوعی بازی و تفریح است، اندیشمندان شاخه های مختلف علوم اجتماعی تا سالها پیش آنچنانکه باید و شاید آن را مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار نداده بودند و به همین دلیل جامعه شناسی ورزش، علمی جدید و نوپاست؛ اما در عین حال، جامعه شناسی ورزش به عنوان «علم مطالعه تأثیر و تأثر بین جامعه و ورزش» در یکی دو دهه اخیر گسترش فراوانی یافته و در حوزه تدریس، تحقیق و تألیفات جامعه شناختی جایگاه قابل توجهی به دست آورده است.

در این مقدمه کوتاه سعی می شود ضمن ارائه تعریفی نسبتاً قابل قبول (قابل قبول از نظر اکثریت جامعه شناسان ورزش) از ورزش، انواع اصلی فعالیتهای ورزشی معرفی شود؛ سپس به شرح مختصری از تاریخچه جامعه شناسی ورزش و حوزه ها و شاخه های مختلف آن می پردازیم و مبنای نظری و دیدگاههای اصلی توصیف و تبیین ورزش را مطرح می کنیم. در پایان برخی ویژگیهای ورزش کشورهای عقب مانده و پیشرفته را به اختصار توضیح می دهیم و آن دو را با یکدیگر مقایسه می کنیم و به دنبال آن مشکلات و ناتوانیهای عمده ورزش جهان سوم را متذکر خواهیم شد.

تعریف ورزش

ارائه تعریفی مشخص از ورزش که برای همه اندیشمندان قابل قبول باشد کار ساده ای نیست، اما به هر حال بیان تعریفی از ورزش به منظور روشن شدن آنچه در جامعه شناسی ورزش مورد بحث قرار می گیرد ضروری است. به تعبیری ورزش می تواند شامل همه اشکال فعالیتهایی باشد که به نحوی مستلزم مقداری تلاش جسمی و بدنی است؛ از دوچرخه سواری با یک دوست گرفته تا مشارکت در مسابقات فینال جام جهانی. اما برخی از جامعه شناسان ورزشی مانند اسپراتیزرو اشنايدر معتقدند ورزش فعالیتی است:

الف) تابع قوانین معین؛

ب) مبتنی بر رقابت بین افراد یا گروهها؛

ج) مستلزم حرکات بدنی.

البته متذکر هم شده اند که هر نوع فعالیتی که فاقد یکی از ویژگیهای فوق باشد «ورزش» نیست.^۴ بنابراین مسابقه اسب دوانی که نوعی فعالیت بدنی مبتنی بر نظام هنجاری خاص و رقابت است، ورزش است، ولی مسابقه شطرنج را نمی توان ورزش محسوب کرد. به همین ترتیب شنا کردن یا دویدن برای تمرین یا تفریح ورزش نیست، اما وقتی دو و شنا با مشارکت رقبای مختلف و مبتنی بر قوانین خاص انجام شود، ورزش است. در نتیجه، ورزش را باید از آنچه تفریح، بازی، وسیله پر کردن اوقات و یا مسابقه نامیده می شود، جدا ساخت؛ در حالی که ورزش می تواند بعضی یا همه این ویژگیها و کارکردها را داشته باشد.

سطوح مختلف ورزش

فعالتهای ورزشی دارای سطوح متنوعی است که انواع عمده آن به شرح زیر است:

۱- ورزش غیر رسمی، که بیشتر به هدف التذاذ بازیکنان صورت می گیرد. بازیهای فوتبال و والیبال که در ادارات، کوچه ها و زمینهای آزاد داخل شهر انجام می شود و قوانین حاکم بر آن شکل رسمی و مدونی ندارد و توسط خود بازیکنان معین می شود، از این قبیلند.

۲- ورزش منظم (سازمان یافته)، که دارای سازماندهی رسمی شامل تیمهای مشخص و قوانین معین است. در کشور ما بیشتر تیمهای ورزشی رسمی در سطوح مختلف محلی، استانی، ملی و یا بین المللی، در زمره ورزش منظم محسوب می شوند.

۳- ورزش تجاری، که فلسفه وجودی آن بیشتر کسب درآمد و تجارت است. در این نوع ورزش، تیمها در تملک سوداگران و تجار است و ورزشکاران در استخدام و اجیر اینگونه افرادند. فوتبال، بسکتبال و بیسبال حرفه ای در آمریکا و سایر کشورهای پیشرفته صنعتی نمونه های بارز ورزش تجاری اند.^۵

جامعه شناسان ورزشی، گذر از ورزش غیر رسمی به ورزش سازمان یافته و سپس به ورزش تجاری را گذر از «بازی» به «کار» دانسته اند. عنصر بازی یا لذت در ورزش غیررسمی بیشتر است، حال آنکه عنصر کار (شغل) به ورزش تجاری اختصاص می یابد. البته گذر از ورزش غیررسمی به ورزش تجاری با افزایش دیوانسالاری نیز همراه است.^۶

۴- ورزش آشغال؛ بعضی جامعه شناسان دسته چهارمی از فعالتهای بدنی را از داخل دسته سوم بیرون آورده و آن را «ورزش نما» یا ورزش آشغال نامیده اند. این دسته از ورزشها نظیر کشتی کج حرفه ای، در بی تخریبی و... که غالباً توسط برنامه های تلویزیونی دیدنیها یا لحظه ها نیز نمایش داده می شود، تنها به صورت نمایشی و به منظور کسب درآمد و پول سازی از راه سرگرم ساختن گروههایی از مردم که استعداد و توانایی استفاده از شیوه های تفریحی متناسب تر فرهنگی را ندارند انجام می شود.

جامعه شناسی و ورزش

بعضی جامعه شناسان، ورزش را نهاد یا رفتاری اجتماعی می دانند که هسته اصلی آن را رقابت مبتنی بر مهارت و استراتژی تشکیل می دهد. دامنه این رفتار خاص البته از بازیهای کودکان تا مسابقات حرفه ای

قهرمانی را دربرمی گیرد. در قلمرو جامعه شناسی، بزرگانی چون هربرت اسپنسر، ماکس وبر، گتورک زیمل و ژرژ هربرت مید، ورزش را موضوعی واجد شرایط برای تحلیلهای جامعه شناختی دانسته اند و هریک از آنها به تناسب بحث، به طرح و تحلیل آن پرداخته اند.^۷

جامعه شناسی ورزش به عنوان شاخه ای تجربی از جامعه شناسی، با آزمایشهای روانشناسان اجتماعی در زمینه رقابت شروع شده است. در اوایل قرن بیستم بعضی مردم شناسان به مطالعه بازیها و تعامل فرهنگی علاقه زیادی نشان داده اند. موضوع مطالعات اولیه جامعه شناسان نیز بیشتر در زمینه رقابت، موفقیت، گروه، ورزش دانشگاهی، تماشاگری و امثال آن بوده است.

جامعه شناسی ورزش با حمایتهای اولیه «انجمن بین المللی جامعه شناسی» و «شورای بین المللی ورزش» (وابسته به یونسکو) پا گرفت و در سال ۱۹۶۴، برای اولین بار «کمیته بین المللی جامعه شناسی ورزش» در ژنو تشکیل شد. پس از آن نیز فعالیتهای دیگری در این بخش ادامه یافته و پژوهشهای متعددی انجام و مقالات و کتب بسیاری منتشر شده است.

جامعه شناسان توانسته اند از پیشرفتهای به دست آمده در زمینه های تربیت بدنی و علوم ورزشی استفاده کنند و از این طریق به رشد جامعه شناسی ورزش یاری دهند. ماحصل فعالیتهای پژوهشی و مطالعاتی جامعه شناسان در امور مربوط به ورزش که تا سال ۱۹۷۸ در سطح بین الملل انتشار یافته، توسط یکی از دانشگاههای آمریکایی جمع آوری گردیده است. این گزارش حاکی از آن است که تا آن تاریخ در مجموع ۲۵۸۳ مقاله علمی و ۷۲۳ کتاب مهم در زمینه جامعه شناسی ورزش منتشر شده است.^۸ البته تا سالها، سه کشور آمریکا، آلمان غربی و انگلستان تولیدکنندگان اصلی مواد علمی در قلمرو جامعه شناسی ورزش بوده اند، اما از سال ۱۹۶۶ که «مجله بین المللی جامعه شناسی ورزش» در ورشو (لهستان) منتشر گردید، کشورهایی چون فرانسه، فنلاند، کانادا، ژاپن، بلژیک، شوروی و... نیز به جرگه فعالین در این زمینه پیوسته اند.

تا سال ۱۹۷۸، در مجموع ۸۲ جامعه شناس ورزشی در سطح بین المللی فعالیت داشته اند (ملاک انتخاب این افراد چاپ حداقل ۵ مقاله یا کتاب در زمینه های ورزشی بوده است) که به صورت کم و بیش متعادلی در سطح جهان (و به ترتیب زیر) توزیع شده اند:

اروپای غربی	۲۲ نفر
اروپای شرقی	۲۱ نفر
آمریکای شمالی	۲۰ نفر
آسیا و استرالیا (عمدتاً ژاپن)	۱۴ نفر
شمال اروپا	۵ نفر

البته تنها ۹۰ نفر از این ۸۲ نفر بیش از ۲۰ مقاله و کتاب در زمینه ورزش منتشر کرده و تعداد قلیلی، جامعه شناسی ورزش را تنها محور تخصص و فعالیتهای آموزشی و پژوهشی خود عنوان کرده اند.^۹

حوزه های مختلف جامعه شناسی ورزش

فعالتهای علمی جامعه شناسی ورزش بیشتر در سه حوزه اصلی زیر صورت گرفته است:

۱- ورزش و جامعه، نهادها و فرآیندهای اجتماعی

در این شاخه، مطالعات تطبیقی و بین فرهنگی متعددی در رشته های جامعه شناسی، مردم شناسی و قوم نگاری، درباره انواع بازیها و ورزشها و چگونگی انتشار آنها در جوامع ابتدایی، قبیله ای و در حال توسعه، انجام شده است. همچنین در باب تأثیر و تأثر فرهنگ و ورزش، ارتباط بین نظامهای دینی، سیاسی، اقتصادی، آموزشی و قشربندهای اجتماعی و ورزش، چگونگی تغییر و تحول در قلمرو ورزش، نقش ورزش در تحرک اجتماعی، یادگیری و جامعه پذیری در جوامع مختلف پژوهشهایی صورت گرفته است.

۲- ورزش به عنوان یک فعالیت مستقل

در این حوزه، سازماندهی ورزش در سطوح محلی، ملی و بین المللی مورد مطالعه قرار گرفته است. مطالعات تطبیقی کمیته های ملی المپیک و سیاستگذاری آنها، مطالعه گروههای کوچک ورزشی، تیمها، و موضوعات مربوط به آنها از قبیل: کارآیی، نحوه فعالیت، تضادها، انسجام آنها، رهبری گروهها و تیمها، ورزشی، مدیریت ورزشی، تأثیر تماشاگران در کارآیی ورزشکاران و ارتباط بین شاخه های مختلف ورزشی نیز انجام گرفته است. همچنین مطالعه امور مربوط به ورزش غیرحرفه ای و حرفه ای مربیگری، معلمی ورزش، خبرنگاری و روزنامه نگاری ورزشی، پزشکی ورزش و حتی بخشی از علوم ورزشی، جزء این شاخه محسوب شده است.

۳- ورزش و مسائل و انحرافات اجتماعی

در این شاخه، هنجارشکنیهای مختلف در زمینه های متعدد مربوط به ورزش، مورد مطالعه قرار گرفته است. انواع زدوبندها، تقلبهای تیمها و ورزشکاران و مربیان، رقابتهای سالم و مسائل مربوط به دوپینگ و مواد مخدر توسط پژوهشگران مورد بررسی قرار گرفته است. همچنین، مسائل مربوط به اعمال تبعیض و نابرابری در حق اقلیتها، جداسازیهای نژادی و قومی، امتیازبندهای ناروا در پرداخت حقوق و پاداش، تفاوت گذاریهای جنسی و حتی تبعیضهایی که توسط کشورهای قدرتمند در حق ممالک دیگر انجام می شود نیز، میدانهای مناسبی برای مطالعات جامعه شناسان ورزشی است.

مبانی نظری جامعه شناسی ورزش

دو دیدگاه عمده که در بررسی جامعه شناختی ورزش به کار رفته است، نظریه کارکردگرایی و نظریه تضاد

است. نگرش کارکردگرایانه، بر چگونگی استفاده از ورزش در رفع نیازهای اساسی نظام اجتماعی، تأکید می‌کند و نظریه تضاد، تأثیر مسائل اجتماعی و نابرابریها بر ورزش و ورزشکاران را مورد تأکید قرار می‌دهد. از نظر کارکردگرایان مهمترین نقش ورزش در جامعه، کمکی است که به سلامت و بقای افراد، جامعه پذیری، یادگیری و درک اهمیت نظام ارزشی، قوانین، رقابت، کار جمعی و همچنین ایجاد همبستگی گروهی می‌کند که در نهایت به حفظ نظام و وضع موجود می‌انجامد. بنابراین، از نگاه کارکردگرایان، ورزش به دلیل منافعی که برای جامعه دارد، برای زندگی اجتماعی و فردی انسانها، عنصری ضروری محسوب می‌شود.

تضادگرایان مدعی اند که ورزش موجب از خودبیگانی و تشدید آن است؛ چون هم تماشاگران و هم مهارتهای ذهنی و جسمی ورزشکاران مورد سوء استفاده تجاری قرار می‌گیرد و هیچکدام نقش فعال و مستقلی ندارند. در واقع، ورزشکاران فرمانبر صاحبان باشگاهها و مدیران و مربیانند و در این مجموعه، جسم تماشاچی از بی تحرکی و جسم ورزشکار از تحرک زیاد آسیب می‌بیند.

از نگاه تضادگرایان، ورزش موجب ایجاد و رشد رقابتهای ناسالم و اختلافات گروهی، نژادی و تعصبات ملی و جنسی می‌شود و مهمتر از همه اینکه ورزش مخدری می‌شود که علاقه مندان را ساعتها در مقابل تلویزیون میخکوب کرده، از تأمل و تعقل در دیگر امور اجتماعی، سیاسی و اقتصادی باز می‌دارد.

بنابراین کارکردگرایان بر نقش ورزش در بقای وضع موجود جامعه تأکید می‌کنند و تضادگرایان چگونگی تأثیر ورزش بر مشکلات و بی عدالتیهای اجتماعی را مورد بررسی قرار می‌دهند. البته این نکته قابل ذکر است که نگرش کارکردی، بیشتر سطوح غیررسمی و سازمان یافته ورزش و بویژه ورزش جوانان را مدنظر داشته است و نگاه تضادگرایان بیشتر شامل سطوح تجاری ورزش مسن ترها می‌شود. البته هریک از دیدگاههای فوق بخشهایی از واقعیت را مطرح می‌سازد که کمابیش در همه جوامع و فرهنگها مشاهده می‌شود. به عنوان مثال، تأکید زیاد باشگاههای ورزشی غرب بر پیروزی تیمهای خود، موجب به کارگیری ابزار غیرقانونی و ضداخلاقی برای کسب موفقیت در صحنه های ورزشی شده، شیوه های استبدادی و ضد انسانی مربیان را توجیه می‌کند و نوعی احساس شکست، عقب ماندگی و حقارت را در بخش عظیمی از ورزشکاران که نتوانسته اند قهرمان و ستاره شوند، به وجود آورده است.

در پایان می‌توان گفت که هر دو گروه کارکردگرایان و تضادگرایان با این موضوع که ورزش موجب انتقال و یادگیری ارزشها می‌شود موافقتند، اما به نظر کارکردگرایان مردم ارزشهای مطلوب را یاد می‌گیرند و به نظر تضادگرایان ارزشهای نامطلوب را^{۱۱}.

ورزش در کشورهای پیشرفته و توسعه نیافته

صنعت ورزش به تنهایی بین ۱ تا ۲ درصد تولید ناخالص ملی کشورهای صنعتی را به خود اختصاص می‌دهد و رشدی شتابنده تر از سایر بخشهای اقتصاد دارد؛ به طوری که توانسته است در بحران اقتصادی دهه ۱۹۸۰ با نرخ رشد سالیانه ۵ درصدی، به فعالیتهای خود ادامه دهد. پژوهشهای انجام شده در این بخش جدید اقتصادی، نشان می‌دهد که در مجموع مقدار قابل ملاحظه ای پول در فرایند تولید، مبادله و توزیع

کالاها و خدمات مربوط به ورزش جریان دارد.

به عنوان مثال در سال ۱۹۸۰، حدود ۷۰۰۰ شرکت با بیش از ۳۰۰ هزار نفر خدمه در فدراسیون صنایع ورزشی فرانسه فعالیت داشته اند. تخمین می‌زنند که حقوق بگیران بخش ورزش در آلمان حدود ۴۵۰۰۰ نفر باشند. در اروپا سالیانه بیش از ۲۰۰ میلیارد فرانک توسط بخش خصوصی، در امور ورزشی هزینه می‌شود و همین هزینه‌ها در آمریکا سالیانه متجاوز از ۲/۵ میلیارد دلار است. البته هزینه‌های ورزشی تنها از طریق بخش خصوصی به کار گرفته نمی‌شود و سازمانهای دولتی نیز به تناسب وضعیت و ساختار اقتصادی خود، در این سرمایه‌گذاری دخالت دارند. به عنوان مثال در سال ۱۹۹۰، دولت فرانسه حدود ۳۲ میلیارد فرانک در امر ورزش هزینه کرده است که با حجم سرمایه‌گذاری شرکتهای خصوصی و مستقل فرانسوی در این زمینه برابری می‌کند. در آمریکا، هزینه‌های ورزشی، بیشتر توسط بخش خصوصی تأمین می‌شود، اما در شوروی (قبل از انحلال)، کوبا و برخی کشورهای جهان سومی، دولتها متکفل تمام هزینه‌های ورزش بوده‌اند.

از سویی می‌توان گفت که ورزش، رسانه‌های جمعی را نیز به طور کاملاً فزاینده‌ای به خدمت خود گرفته است و صفحات زیادی از مطبوعات، و زمان بسیاری از رادیو و تلویزیون را در سراسر عالم به خود اختصاص داده است. به عنوان مثال در سال ۱۹۷۰، در فرانسه ۸۰ درصد هزینه‌های ورزشی توسط تماشاگران تأمین شده و دولت، سرمایه‌گذاران و سایر منابع، تنها ۲۰ درصد هزینه‌ها را متکفل شده‌اند؛ حال آنکه در سال ۱۹۹۰، تلویزیون به تنهایی ۲۳ درصد هزینه‌های ورزشی را به عهده داشته است (۳۵ درصد تماشاگران، ۲۲ درصد سرمایه‌گذاران و ۲۰ درصد هم منابع رسمی).

بنابراین منافع اقتصادی و رسانه‌های جمعی، در تنظیم برنامه‌های ورزشی، قوانین مربوط به آنها و تبدیل ورزش به نوعی برنامه تفریحی نقش عمده‌ای ایفا می‌کنند و به همین جهت امروزه در اروپا سه شاخه ورزشی دوچرخه سواری تنیس و فوتبال، نیمی از برنامه‌های ورزشی تلویزیون را به خود اختصاص می‌دهد.^{۱۲}

در عین حال صنعت ورزش در جهت بین‌المللی شدن حرکت می‌کند و رقمی بین ۲ تا ۲/۵ درصد از تجارت جهانی را به خود اختصاص داده است. آمار بازار جهانی برای ابزار ورزشی (منهای ابزار و وسایل اساسی و زیربنایی ورزش) سالیانه حجمی متجاوز از ۵۰ میلیارد دلار را نشان می‌دهد.^{۱۳}

در جوامع توسعه نیافته، ورزش هم مثل سایر شئون زندگی نظیر اقتصاد، پژوهشهای علمی و تکنولوژیک و... عقب مانده و تحرک و جایگاه کافی و قابل ملاحظه‌ای ندارد. یونسکو اعلام کرده است که در بسیاری از کشورهای جنوب، ۸۰ درصد جوانان به امکانات ورزشی دسترسی ندارند و نمی‌توانند ورزش کنند.^{۱۴}

انعکاس این محرومیت در صحنه‌های بین‌المللی نمایان شد و در مسابقات المپیک سال ۱۹۸۴، از مجموع ۶۸۷ مدال المپیک، ۶۲۵ مدال (یعنی ۹۱ درصد) به قهرمانان کشورهای پیشرفته صنعتی و تنها ۶۲ مدال (یعنی ۹ درصد) به ورزشکاران ممالک عقب مانده و در حال توسعه تعلق یافت.^{۱۵}

علاوه بر این، همین محرومیتها و عقب ماندگیها باعث می‌شود تا به موازات فرار مغزها از کشورهای

توسعه نیافته، به علت دافعه های موجود در این کشورها و جاذبه های قوی اقتصادی - اجتماعی در کشورهای توسعه یافته، مشکل فرار نیروهای ورزشی نیز مطرح شود.

ادامه محرومیت های علمی و تکنولوژیکی، چه بسا به جایی بینجامد که در آینده ای نه چندان دور، ورود ورزشکاران کشوری که مجهز به ابزار و وسایل مدرن نباشد و یا توسط مربیان مجرب ممالک صنعتی تعلیم و تمرین ندیده باشند به صحنه های مسابقات جهانی و المپیک، به هیچوجه ممکن نباشد. مشکلات ورزشی جهان سوم بیشتر ناشی از وضع عقب مانده اقتصادی و سیاسی آنهاست.

اقتصاد جهان سومی، پایی در اقتصاد کشاورزی و سنتی روستایی و پایی در اقتصاد صنعتی روبرو رشد دارد. برخی از مشکلات ورزشی این کشورها نیز به تبع همین وضعیت اقتصادی ناشی از عقب ماندگیها و کمبودهای متعدد در زمینه های تأسیس و توسعه استادیومها، ژیمنازیومها، استخرهای شنا و ابزار و لوازم مخصوص و مورد نیاز برای بعضی رشته های ورزشی است. مشکلات ورزش کشورهای توسعه نیافته، البته به همین جا ختم نمی شود و طیف وسیعی از مسائل عمده را در برمی گیرد. شاید بتوان موارد زیر را از مهمترین و اساسی ترین مشکلات ورزش جهان سوم دانست:

- فقدان هدایت علمی و تکنولوژیکی متناسب با ورزش؛

- نبود تعادل و توازن بین ورزش نخبگان و ورزش توده ها؛

- مشکل انتخاب یا همسازی بین ورزش سنتی و مدرن؛

- تفاوت بین ورزش شهری و روستائی و میزان دخالت هر کدام در ورزش؛

- وجود تماشاگران منفعل؛

- جایگاه ورزش بانوان و بانوان ورزشکار و...

به عنوان مثال در برخی از کشورهای توسعه نیافته، هنوز مشکل انتخاب بین بازیهای محلی سنتی یا ورزش شهری صنعتی یا همسازی بین آنها وجود دارد. در هندوستان و برزیل، ورزش سنتی محلی و ورزش صنعتی مدرن در کنار هم فعالیت دارند، اما وضعیت نیجریه متفاوت است. نیجریه که سالها در قید استعمار انگلستان بوده، بواقع مجبور به انتخاب ناموفق ورزش صنعتی مدرن و ترک ورزش سنتی محلی شده است. ورزشهای قبیله ای برای جوانان نیجریه اسباب گذر از مراحل کودکی و نوجوانی به مرحله جوانی و کسب هویت و امتیازهای اجتماعی - فرهنگی بوده است. پرتاب نیزه، شمشیربازی، تیراندازی، شنا، کشتی، صعود از طناب و درخت و عملیات آکروباتیک بخشی از ورزشهای سنتی نیجریه است.

انگلیسهای استعمارگر سفیدپوست، که خود را مأمور متمدن و مسیحی ساختن بومیان می پنداشتند، ورزشهای محلی را نشانه بربریت و ضدیت با آیین مسیح (ع) قلمداد کردند و اهالی را به یادگیری ورزشهای جدید غربی (مثل فوتبال) واداشتند. نتیجه این شد که از یک طرف، اعتقاد و علاقه مندی جوانان به فرهنگ و استعداد خودی از میان رفت یا دست کم این علاقه مدتها دست کم گرفته شد. بدین ترتیب کم کم ریشه بازیهای محلی که جوانان را برای زندگی اجتماعی آماده می ساخت، خشکیده؛ از طرف دیگر، مردم نیجریه در انتخاب ورزش سفیدپوستان انگلیسی نیز توفیقی نیافتند؛ زیرا ورود آنها به استخرهای شنا، کلوبها و تیمهای ورزشی استعمارگران سفیدپوست، ممنوع بود. با وجود این حتی پس از استقلال (دهه ۱۹۶۰) هم،

نیجریه و چندین مستعمره دیگر، که تعلیم و تربیت غربی دیده و مفاهیم کلیسایی به آنها تزریق شده بود، جزانتخاب ورزش غربی برای کسب هویت از چنگ رفته خویش و رقابت با حریف راهی نیافتند.^{۱۶}

خلاصه و نتیجه گیری

در این مقدمه کوتاه، ورزش را نهادی اجتماعی تلقی کرده ایم که می تواند با بسیاری از وجوه زندگی انسانها، تعامل داشته باشد. جامعه شناسی ورزش را نیز از نگرشی معرفی کرده ایم که مثل هر شاخه دیگری از جامعه شناسی، در پی کشف الگوهای منظم رفتار اجتماعی انسانهاست و به همین منظور به مطالعه تأثیر و تأثر جامعه و ورزش می پردازد. همچنین نشان داده ایم که این تعامل و تأثیر و تأثر، هم می تواند موجب و موجد خیر و برکت فایده و هم مسبب شر و فساد و سوء استفاده باشد. گفته شده که بیشتر جامعه شناسان ورزشی، ورزش را فعالیتی فیزیکی و بدنی می دانند که مبتنی بر رقابت و تابع قوانین معین است.

فعالتهای ورزشی را به سه دسته عمده زیر تقسیم کرده ایم:

۱. ورزش غیررسمی که بیشتر در ابعاد غیر استاندارد انجام می شود؛
۲. ورزش منظم که به طور رسمی و در سطوح محلی، ملی و بین المللی و با استانداردهای مشخص جریان دارد؛

۳. ورزش تجاری که بیشتر به صورت حرفه ای و تجارتي و به منظور کسب درآمد انجام می شود.

تاریخچه پیدایش جامعه شناسی ورزش، میزان و سطوح فعالتهای آن، توزیع جامعه شناسان ورزشی در جهان به طور اختصار مطرح و حوزه های مختلف فعالتهای جامعه شناسی ورزش نیز به شرح زیر معرفی گردیده است:

۱. حوزه مطالعه ورزش و جامعه، نهادها و فرایندهای اجتماعی؛

۲. حوزه مطالعات مستقل ورزشی؛

۳. حوزه مطالعه مسائل و انحرافات اجتماعی مربوط به ورزش.

پس از آن در شرح مختصری از دو دیدگاه عمده کارکردگرایی و تضادگرایی در ورزش، متذکر شده ایم که کارکردگرایان ورزش را به دلیل بهره ریزی که در جامعه دارد، برای جامعه مفید و ضروری می دانند؛ اما تضادگرایان بیشتر ورزش را موجد از خودبیگانگی، مایه استثمار ورزشکاران و تماشاگران توسط صاحبان سرمایه دار باشگاهها و تیمها، مسبب ایجاد و رشد اختلافات و نزاعهای گروهی و قومی و از همه مهمتر آن را نوعی «تریاک توده ها» پنداشته اند.

در پایان نشان داده ایم که تعامل بین ورزش و جامعه در کشورهای پیشرفته صنعتی، بسیار قویتر و گسترده تر از آن است که در جهان سوم دیده می شود و در کشورهای توسعه نیافته، ورزش نیز مثل سایر وجوه و بخصوص اقتصاد و تکنولوژی عقب مانده است.

تردیدی نیست که شرکت و مشارکت فعالانه، بالنده و سرفرازانه در مجامع و فعالتهای بین المللی نظیر مسابقات جهانی و المپیک و بهره وری از آن، حق مسلم ملت بزرگ و هوشمند ایران و وظیفه ورزشکاران و قهرمانان سرفراز ماست. بالندگی و سرفرازی در چنین مجامعی و بهره وری مطلوب از آن، البته علاوه بر

ایمان و اراده قوی و پشتکار عالی که جوهر بیشتر ورزشکاران و قهرمانان ماست، مستلزم برنامه ریزی و سرمایه گذاری در حوزه های علمی و تکنولوژیکی و ایجاد نظم بسیار قوی و جدی در به کار بستن بلادرنگ آن برنامه ها در ورزشهای مختلف است.

ضرورت وجود جامعه شناسی ورزش در کنار سایر شاخه های نظیر روان شناسی ورزش، فیزیولوژی و مجموعه علوم ورزشی و لزوم حضور فعال جامعه شناسان ورزشی در همه زمینه های فوق غیرقابل انکار است.

حرکت کمیته ملی المپیک جمهوری اسلامی ایران در تأسیس شورایی عالی پژوهشی و کمیسیون پژوهشی جامعه شناسی ورزش و شروع مطالعات مربوط به آن گامی لازم و مفید است و استمرار آن نیز وظیفه همه جامعه شناسان علاقه مند به سلامت روحی و جسمی ملت بزرگ ایران و بخصوص نوجوان و جوان آن است بحول الله و قوته.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

رتال جامع علوم انسانی

یادداشتها و منابع

- 1- Pierre Henguet. "A bright but flickering flame". The unesco courier. Dec. 1992.P.10.
- 2- Federico Mayor. "The sporting Ideal". The unesco courier. Dec. 1992. PP. 46-47.
- 3 - Feancois Thebaud. "A red card for the round ball". The unesco courier. Dec. 1992. P. 16.
- 4- Maurice C.Taylor et. al. "Introduction to sociology". Macmillan publishing Co.N.Y. 1987.
- 5- Stanley D. Eitzen and George H.Sage. "Sociology of American Sport". 2nd ed. William C.Brown Co. pub. Dubuque. Iowa. 1982.
- 6- Maurice C. Taylor et. al. "Introduction to sociology". Macmillan publishing Co. N.Y. 1987. P. 394.
- 7- Gunther Luschen. "Sociology of sport: Development, present state, and prospects". Ann, Rev, Sociol. 1980, 6:315-316.
- 8- Ibid. P. 317.
- 9- Ibid p. 320.
- 10- Ibid. PP. 326-336/
- 11- Jay J. Coakley. "Sport in Sociology": An Inspiration or an opiate? In D. Stanley Eitzen (ed), Sport in contemporary society, N. Y. St. Martins Press, Inc.
- 12- Pierre Henguet. "A bright but flickering flame". The unesco couier. Dec. 1992. P. 12.
- 13- Ibid. P. 12.
- 14- Ibid. P. 10.
- 15- Ibid. P. 12.
- 16- Donald w.Calhoun. Sport, culture and personality. Human Kinetics pub. Inc. champaign, 11. 1987. PP. 158-160.